

خواندنی‌های

نویا و کار ایرانی

کتاب کودک و نوجوان
در نوشته‌های
عصر قاجار

به کوشش و گزینش

سید علی کاشفی خوانساری

چاه‌کتاب

454

سرشناسه: کاشفی خوانساری، سید علی، ۱۳۵۰ -، گردآورنده

Kashefei Khansari, Ali

عنوان و نام پدیدآور:

خواندنی‌های نوباوگان ایران:

کتاب کودک و نوجوان در نوشته‌های عصر قاجار/

به‌کوشش و گزینش سید علی کاشفی خوانساری

مشخصات نشر:

تهران: مؤسسه فرهنگی - هنری جهان‌کتاب، ۱۴۰۰.

مشخصات ظاهری: ۱۷۶ ص.

قروست: ایران ما؛ ۷

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۹۶۷-۴۷-۷

وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا

یادداشت: نمایه.

عنوان دیگر: کتاب کودک و نوجوان در نوشته‌های عصر قاجار.

موضوع: ادبیات کودکان و نوجوانان (فارسی) -- ایران -- قرن ۱۳ ق.

موضوع: Children's literature, Persian -- Iran -- 19th century

ادبیات کودکان و نوجوانان (فارسی) -- ایران -- قرن ۱۳ ق. -- تاریخ و نقد

Children's literature, Persian -- Iran -- 19th century --

History and criticism

رده‌بندی کنگره: ۳۵۲۴PIR

رده‌بندی دیویی: ۸۰/۹۹۲۸۲۲

شماره کتابشناسی ملی: ۸۴۶۰۰۸۱

اطلاعات رکورد کتاب‌شناسی: فیبا

خواندنی‌های نوباوگان ایران

کتاب کودک و نوجوان در نوشته‌های عصر قاجار

به کوشش و گزینش

سید علی کاشفی خوانساری

چاه‌کتاب

انتشارات مؤسسه فرهنگی - هنری

جانه‌کتاب

•

خواندنی‌های نوباوگان ایران

کتاب کودک و نوجوان در نوشته‌های عصر قاجار

به‌کوشش و گزینش
سید علی کاشفی خوانساری

•

چاپ اول: ۱۴۰۰
تعداد: ۴۰۰ نسخه

•

همه حقوق محفوظ است.

•

تهران. صندوق پستی ۷۷۶۵-۱۵۸۷۵
تلفن: ۹۸-۹۷-۶۶۹۶۸۰
info@jahaneketab.ir

•

شابک: ۷-۴۷-۸۹۶۷-۶۰۰-۹۷۸

•

۵۵۰۰۰ تومان

فهرست

پیشگفتار / ۹

مقدمه / ۱۳

اعلان دولتی [اولین دستور سانسور کتب و مطبوعات] / ۲۱

[از رساله تربیت] / ۲۳

[مقدمه کتاب تأدیب الاطفال] / ۲۵

[مقدمه باورقی «صحبت ساده طبیعی و هیت»] / ۲۷

اعلان [خبر انتشار تأدیب الاطفال] / ۲۹

[از مقدمه کتاب تسهیل التعليم] / ۳۰

اعلان [خبر تجدید چاپ تأدیب الاطفال] / ۳۲

اعلان [خبر تجدید چاپ تعلیم الاطفال] / ۳۳

[از کتاب الف و بای مصور] / ۳۵

[از مقدمه مثنوی الاطفال] / ۳۶

[از مؤخره مثنوی الاطفال] / ۳۸

افاده مخصوصه [مقدمه کتاب احمد] / ۳۹

تقریض [ضمیمه کتاب احمد] / ۴۱

تقریض [ضمیمه کتاب احمد] / ۴۳

تقریض دیگر [معرفی روزنامه اختر درباره کتاب احمد] / ۴۶

اعلان [خبر چاپ کتاب میرزا حسن خان] / ۴۹

اعلان دیگر [معرفی کتاب دروس التحویه] / ۵۳

مقاله در تربیت اطفال / ۵۴

اعلان دیگر [معرفی کتاب تعریف امم و تعریف حیوانات مصور] / ۵۸

- [از مقدمه اقبال ناصری] / ۵۹
- [برتری روزنامه تربیت بر داستان‌های عامیانه] / ۶۳
- [ادای حق] معرفی کتاب جغرافیای معتمدالسلطان / ۶۴
- سفر هشتادروزه دور دنیا / ۶۶
- [از مقدمه کتاب تاریخ عالم] / ۶۹
- [خبر انتشار کتاب برگ سبز] / ۷۴
- اعلام تاریخ ایران برای مکاتب و مدارس / ۷۵
- صورت مکتوب جناب حاجی ملا عبدالرحیم تبریزی، مؤلف کتاب / احمد، به مدیر مطبعه خورشید / ۷۷
- [از مقدمه کتاب مستطاب چرا به این جهت] / ۷۸
- [روزنامه تربیت متنی مناسب کودکان] / ۸۱
- اعلان [خبر انتشار کتاب گنجینه انشا] / ۸۲
- [معرفی کتاب کفایة‌التعلیم] / ۸۳
- [از مقدمه هدایة‌التعلیم] / ۸۵
- عنوان [خبر انتشار کتاب اجر و میه] / ۸۷
- اعلان [معرفی کتاب فواید الصبیان] / ۸۸
- اعلان [برتری روزنامه ادب بر کتب قدیمی] / ۹۱
- اعلان [معرفی کتاب نخست‌نامه] / ۹۲
- اعلان: کتاب رهبر دانش / ۹۳
- [از مقدمه اخلاق مصور] / ۹۴
- تقریظ / ۹۶
- تأسف و تنبه [نقد مدارس و کتاب کودکان] / ۹۹
- رسم‌المشق [بررسی کتاب عمادالکتاب] / ۱۰۳
- اخطار [نقد رفتار یک ناشر کودک] / ۱۰۵
- نقل از جراید خارجه ترجمه از مجله عالم اسلامی مطبوعه پاریس [بررسی کتاب لغتنامه لسان‌الصبیان] / ۱۰۶
- [از مقدمه کتاب تاریخ عمومی] / ۱۰۸
- اعلان [انتشار اخلاق مصور] / ۱۱۱
- اخطاریه وزارت معارف، اداره تعلیمات عمومی / ۱۱۲
- [اعلان چاپ دوم داستان شگفت یتیمان] / ۱۱۳

- تقریظ دختران را لازم است / ۱۱۴
- اولیای اطفال بخوانند [شرحی بر نصایح الاطفال] / ۱۱۷
- تفتیش کتابخانه‌های مدارس / ۱۱۸
- [سبب تألیف جلد دوم اخلاق اساسی] / ۱۱۹
- از مقدمه کتاب گلزار ادبی / ۱۲۱
- اطفال مکاتیب را بشارت... [معرفی گلزار ادبی سروده سید اشرف گیلانی] / ۱۲۳
- تأدیب الحسنات / ۱۲۴
- قدیم‌ترین کتاب‌های افسانه / ۱۲۵
- تقریظ [معرفی کتاب اخلاق مصور] / ۱۲۸
- راهنمای تربیت یا اصول تعلیم ترجمه و تألیف آقای آموزگار / ۱۳۰
- معارف گذشته و آینده / ۱۳۱
- طالبوف و کتاب احمد / ۱۳۵
- انتقاد ادبی - مطبوعات جدید [بررسی کتاب دوره تاریخی عمومی] / ۱۴۸

نمایه / ۱۶۵

منابع / ۱۷۳

پیشگفتار

کودکان و تعلیم و تربیت ایشان از دیرباز یکی از دغدغه‌های اصلی اندیشه‌مندان بوده‌اند. در میان نوشته‌های افلاطون و سقراط نکته‌های فراوانی درباره آموزش فرزندان و چگونگی پرورش آن‌ها می‌توان یافت. چنین نوشته‌هایی در میان آثار برجای‌مانده در ایران پیش از اسلام و همچنین تمدن اسلامی نیز فراوان است.

در دوره قاجار و پس از مواجهه ایرانیان با پیشرفت‌ها و دستاوردهای تمدن غرب این موضوع به یکی از اصلی‌ترین دغدغه‌های نخبگان جامعه بدل شد. کمتر روشنفکر یا نظریه‌پرداز ایرانی را می‌توان یافت که در آن دوره به مسائل کودکان و چگونگی علم‌آموزی ایشان و یا دور نگاه داشتن آن‌ها از رسوم و تعالیم خرافی و غیرعلمی حرفی نزده باشد. در میان راه‌های رهایی از عقب‌ماندگی و الزامات علم‌آموزی کودکان، حرف‌ها و اخبار مرتبط با کتاب کودک هم دیده می‌شود. مطالبی که می‌توان آن‌ها را نخستین نمونه‌های نقد و تحلیل و مباحث نظری درباره ادبیات کودک در میان آثار چاپی ایرانی محسوب کرد.

البته مطالب نظری درباره خواندنی‌ها و شنیدنی‌های کودکان (همان آثاری که امروزه آن را ادبیات کودک می‌نامیم و در قرون پیش «بچه‌خوانی‌ها» نامیده می‌شد) در زبان فارسی و فرهنگ ایرانی سابقه‌ای کهن دارد که نویسنده این سطور پیش‌تر در نوشته‌هایی به مواردی از آن اشاره کرده است. باین حال آنچه در مطبوعات فارسی‌زبان دوره قاجار می‌یابیم تا حد زیادی در مبانی و اهداف با آن پیشنهادها تفاوت دارد.

کتابی که در دست دارید گزیده و حصه‌ای است از صدها نوشته مختلف در این زمینه که از میان نشریات و کتب دوره قاجار فراهم آمده. نوشته‌هایی که اینجا گرد آمده نه الزاماً بهترین نوشته‌هاست و نه مهم‌ترین آنان. این نویسنده که در سه دهه گذشته درباره کودکان به خواندن و نوشتن مشغول بوده، به شکل پراکنده آنچه را در این زمینه یافته بود، گردآوری و یادداشت می‌کرد. تا آنکه چند ماه قبل پیشنهاد انتشار چنین

مجموعه‌ای از طرف مدیر فرهیخته نشریه جهان کتاب، جناب آقای مجید رهبانی مطرح شد و نویسنده نیز با شوق آن را پذیرفت.

*

از زمان سلطنت سومین پادشاه قاجاری، محمد شاه تا پرافتادن قاجاریان، کمی بیش از یک هزار عنوان نشریه در ایران منتشر شد که اکثراً به زبان فارسی بودند. به این‌ها باید ده‌ها نشریه فارسی خارج از کشور را افزود که از دوره فتحعلی شاه، ابتدا در هند و بعد در شهرهای مختلفی از اروپا، آسیای صغیر، قفقاز، مصر و ... منتشر شدند.

درباره نشر کتاب هم باید گفت انتشار کتاب به زبان فارسی پیش از برآمدن قاجاریان ابتدا در اروپا و سپس در هند آغاز شده بود. چاپ کتاب فارسی در داخل خاک ایران از دوره فتحعلی شاه آغاز شد. اگرچه آمار دقیقی از کتاب‌های قاجاری در دست نداریم، می‌توان تعداد کل کتب قاجاری را حدود چهار هزار عنوان/چاپ برآورد کرد.

گزیده حاضر از دل این منابع فراهم آمده و البته قطعاً نتوانسته به بررسی همه این منابع توفیق یابد. نویسنده در همه این سال‌ها شاید از میان نشریات قاجاری حدود یک‌صد عنوان یا کمی بیشتر را شخصاً دیده باشد. اگر فرض کنیم در میان حدود چهار هزار عنوان کتاب قاجاری حدود چهارصد کتاب کودک و نوجوان داشته باشیم، از میان آن‌ها هم شاید یک‌صد عنوان شخصاً بررسی شده باشد. باین‌حال، نویسنده کوشیده از پژوهش‌های دیگر محققان این حوزه نیز بهره ببرد. مجموعه تاریخ ادبیات کودکان و نوجوانان، نوشته محمدهادی محمدی و زهره قانینی که جلد‌های سوم و چهارم آن به دوران قاجاریه اختصاص دارد، از آن جمله بوده است. همین‌طور کتاب ارزشمند اخبار و اعلان کتاب و کتابخانه نوشته مسعود کوهستانی‌نژاد و دیگر آثار ایشان؛ همچنین از راهنمایی‌های آقای سید فرید قاسمی سپاسگزارم.

باین‌حال آنچه می‌بینید گزیده‌ای است از یافته‌های این فقیر و نه تمام آن. در انتخاب نوشته‌ها ملاک مهم آن بوده که از خلال آن بتوان به نشانه‌هایی درباره تصور نویسندگان درباره ویژگی کتاب کودک مناسب و یا نامناسب پی بُرد. این نشانه‌ها در صفات به‌کاررفته، موضوعات مورد توجه، استدلال‌ها و ... خود را نشان می‌دهد.

کوشیدیم گزیده‌ای نمایا و گویا به دست بدهیم و آنجا که لازم بوده حتی نمونه‌هایی از اخبار چند سطری را هم از قلم نینداختیم. نمونه‌ها را به ترتیب تاریخ نقل

و بر اساس نام پادشاهان هر دوره به فصولی تقسیم کردیم. از تغییر متن نوشته‌ها حتی آنجا که متن اصلی افتادگی داشته و یا بر اساس عرف امروز با اغلاط دستوری آمیخته بوده، پرهیز کردیم و به تلخیص مطالب با درج سه نقطه و امروزی کردن رسم خط بسنده کردیم. بیشتر این متن‌ها عنوان یا تیتَر مشخص و روشنی نداشته‌اند. اگر عنوان جدیدی برای نوشته‌ای برگزیدیم، با گنجاندن در گروه آن را از عنوان اصلی مجزا کردیم؛ اما در فهرست و همچنین نمایه کتاب امکان اطلاع از موضوع نوشته‌ها و جست‌وجوهای تخصصی را فراهم آوردیم. تحلیل اجمالی درباره این نوشته‌ها در مقدمه کتاب گنجانده شده است. فهرست منابع در پایان کتاب آمده و نمایه‌ای از نام اشخاص و کتاب‌ها را نیز به آخر این مجموعه افزوده‌ایم.

درباره نویسندگان مطالبی از این دست که باید ایشان را پیشروان نقد ادبیات کودک بنامیم، می‌توان از محمدحسین فروغی، ذکاءالملک اول به عنوان نویسنده‌ای با بیشترین تکرار و استمرار در معرفی و بررسی کتاب‌های کودکان یاد کرد. ظاهراً محبوب‌ترین کتاب برای منتقدان کتاب احمد، نوشته طالبوف است و بیشترین معرفی و حاشیه هم بر کتاب‌های مفتاح‌الملک و طالبوف نوشته شده و باید این دو را محبوب‌ترین نویسندگان ادبیات کودکان در دوره قاجار محسوب کرد. البته اگر اصلاً به کار بردن این عبارت صحیح باشد؛ زیرا با وجود انتشار چندصد کتاب کودکانه قاجاری کمتر با نویسندگان حرفه‌ای کودکان برخورد می‌کنیم. از معدود نویسندگانی که در آن دوره به شکل مستمر به نوشتن برای کودکان پرداخته‌اند، می‌توان از محمود مفتاح‌الملک، خلیل ثقفی اعلم‌الدوله، نسیم شمال و میرزا حسن رشیدی یاد کرد.

در پایان جا دارد از دوستان و همکارانم خانم‌ها نرگس پدram، فاطمه سادات میرصانع، مدیحه عدالت‌یار و مرجان بهیانی که در سامان دادن به این یادداشت‌ها یاریگر بوده‌اند و همچنین از دوستان خوبم در انتشارات جهان کتاب تشکر کنم. امیدوارم این جزوه کوچک علاقه‌مندان به تاریخ و فرهنگ ایران و ادبیات کودک و نوجوان را به کار آید.

سید علی کاشفی خوانساری

تیرماه ۱۴۰۰

تهرانپارس

مقدمه

نگاهی به دیدگاه‌های نظری درباره ادبیات کودک در دوره قاجار

اگرچه در رساله‌ها و متون فارسی برجای مانده از دوران پیشامدرن، به ویژگی‌های هر مطلب خواندنی مناسب کودکان اشارات فراوانی شده، کم‌وبیش دغدغه‌ها و نوشته‌های روشنفکران دوره قاجار در این خصوص از جنسی متفاوت و لونی دیگر است. مواجهه عینی ایرانیان با تحولات جهانی و باور به عقب‌ماندگی از قافله تمدن در زمینه‌های علمی، اقتصادی، نظامی و اجتماعی سبب شد تا بخش عظیمی از تحصیل‌کردگان و دردمندان ایرانی در جست‌وجوی علت و چاره این موضوع برآیند. اینان به قشر یا طبقه اجتماعی خاصی محدود نبودند و در میانشان می‌توان نمونه‌های فراوانی از شاهزادگان، درباریان، روحانیان، تجار، روزنامه‌نگاران، ادیبان، مهاجران به اروپا، کارمندان و دیگران را یافت. بااین‌حال، باور مشترکی در نوشته‌ها و اقدامات همگی ایشان مشهود است؛ آنان مهم‌ترین راه اصلاح و پیشرفت را تعلیم و تربیت کودکان یافته بودند. پیشنهادهایی چون تغییر حاکمان یا نوع حکومت و کشورداری، اصلاح نظام اداری یا قضایی، نوزایی در کشاورزی و صنعت، تغییر دین و آیین و یا هر پیشنهاد قابل‌تصور دیگری، در مقیاسی بسیار کمتر از دیدگاه‌های فرهنگی در نوشته‌های قاجاریان به چشم می‌خورد.

در مجموع این گروه‌ها نسبت به تمدن غرب و جلوه‌های آن بسیار خوش‌بین و نسبت به سنت‌ها و فرهنگ بومی معترض و بدبین بودند. مهم‌ترین علت پیشرفت غرب را علم‌آموزی و مهم‌ترین دلیل عقب‌ماندگی خود را نظام آموزشی

بومی می‌دانستند. عمدهٔ ایشان درد و درمان مملکت را در عرصهٔ فرهنگ و آموزش تشخیص داده بودند و مباحث رایج دربارهٔ اصلاح یا تغییر خط فارسی، بحث‌های داغ دربارهٔ نقد ادبی، مضامین ادبی، قالب‌های نوشتاری و ...، دیدگاه‌های مرتبط با وحدت جهان اسلام، دیدگاه‌های باستان‌گرایانه و ناسیونالیستی، نوشته‌های مربوط به نقد خرافات و آداب قدیمی، و بسیاری از موضوعات پرچالش و پرتطرفدار آن دوره همگی ماهیتی فرهنگی دارند.

اوج باور به نقش آموزش در توسعه و مطالبهٔ تحوّل آموزشی در دورهٔ مظفرالدین شاه تجلّی یافته است. در آن دوره تقریباً همه از لزوم ایجاد مدارس جدید، روش‌های آموزشی نو و خواندنی‌های نوین سخن می‌گویند.

هرچند در دورهٔ قاجار هیچ کتاب و -شاید- هیچ مقالهٔ مستقلّی دربارهٔ مباحث نظری ادبیات کودک و ویژگی‌های خواندنی‌های کودکان نمی‌یابیم، بااین‌حال از دل نوشته‌های آن دوره می‌توان دیدگاه‌هایی عمومی در این باب را شناسایی و تدوین کرد. این نوشته‌ها نشان می‌دهد روشنفکران آن دوره دربارهٔ خواندنی‌های کودکان چه نگرانی‌هایی داشته‌اند، چه خواندنی‌هایی را مناسب و کدام‌ها را نامناسب می‌دانسته‌اند و دلایل ضعف و قوّت هر کتاب کودک از نظر ایشان چه بوده است. مقالات مطبوعاتی قطعاً مهم‌ترین منبع برای چنین جست‌وجویی است. بااین‌حال نباید از اخبار، آگهی‌ها، مقدمهٔ پاورقی‌ها و نامه‌های مندرج در مطبوعات هم غافل شد؛ زیرا که اطلاعات مهمی را در خود دارند. همین‌گونه است مقدمه‌های کتاب‌های داستان، مقدمه‌ها و مؤخره‌های کتاب‌های کودکان و کتاب‌های ویژهٔ آموزگاران و روش تدریس.

مرور چنین منابعی برخی از باورهای مشترک و پرتکرار دربارهٔ کتاب کودک در روزگار قاجاریان را روشن می‌سازد. این باورها که می‌توان مجموع آن‌ها را با تسامح نظریهٔ ادبیات کودک در دورهٔ قاجار نامید، عبارت‌اند از:

۱. خواندنی‌های کودکان تأثیری عمده و قطعی در شخصیت و تربیت ایشان دارد. تأثیر خواندنی‌ها از هر عامل مفروض دیگر (وراثت، خانواده، محیط و ...) پررنگ‌تر است. مضمون مکرّر در نوشته‌های این دوران، عبارت عربی مشهوری

است درباره تأثیر عمیق و ماندگار تعلیم کودکان: «الْعِلْمُ فِي الصَّغَرِ كَالنَّقْشِ فِي الْحَجَرِ»؛ یادگیری در کودکی ماندگار است؛ همانند نقشی که بر سنگ حک شود.

ضرب‌المثل عربی دیگری نیز بیانگر همین اندیشه از همین دوران است که می‌گوید تا گِل نرم و شاخه نازک است می‌توان به آن شکل داد. عبارت کامل و اصلی چنین است: «أَطْبَعَ الطِّينَ مَا كَانَ رَطْبًا، وَأَعَمَّرَ الْعُودَ مَا كَانَ لَدْنًا». نخستین منبعی که این عبارت را گزارش کرده ابن عبدربه اندلسی (۳۲۸ق) در کتاب العقد الفريد، است؛ با این تفاوت که به جای «و اعمر» در سایر متون «و اغمز»، «و اغرس» یا «و اعدل» هم به کار رفته است.

مفهوم این عبارت آن است که هر زنده‌ای در عهد خردسالی و طراوت ذهن، تغییرپذیر است و پس از مدتی، تربیت و تأدیب و تغییر آن، دشوار و گاه ناممکن خواهد بود. لذا تربیت را باید در خردسالی به جای آورد؛ چنان که خاک را تا گِل است می‌توان شکل داد و چوب را تا نهال تازه است می‌توان در زمین کاشت.

۲. خواندنی‌های کودکان مقوله‌ای است بسیار جدی. چه کودکان و چه اولیای ایشان باید به این کتاب‌ها و نشریات نگاهی کاملاً جدی داشته باشند و آن را موضوعی تفتنی، حاشیه‌ای و کم‌ارزش (شبیه بازی و سرگرمی و پر کردن اوقات فراغت) تلقی نکنند.

۳. مهم‌ترین هدف، رسالت و کارکرد خواندنی‌های کودکان دو چیز است: اخلاق‌آموزی و علم‌آموزی.

۴. عمده ادبیات عامیانه برای کودکان نامناسب است؛ زیرا خرافی، غیرعلمی و غیراخلاقی هستند. به منظور تربیت صحیح کودکان باید از نقل این آثار برای ایشان خودداری کرد تا اخلاق ایشان سالم بماند و به موهومات دچار نشوند.

۵. بخش زیادی از ادبیات کلاسیک هم برای کودکان نامناسب است؛ زیرا اولاً، مشحون از میگساری و شاهدبازی و وصف معشوق و آغوش و ... است؛ دیگر آن‌که، برخی از آن‌ها کودکان را به کارهای غیراخلاقی چون دزدی، طراری، قمار، دروغ و نیرنگ تشویق می‌کنند؛ سوم آن‌که، با جنّ و پری و دیو و غول

کودکان را می‌ترسانند و آن‌ها را خرافی بار می‌آورند و آخر هم آن‌که، زبان آن‌ها ثقیل و دور از فهم کودکان است. در این میان به‌ندرت متونی همچون کلیله و دمنه و برخی حکایات گلستان و بوستان مورد تأیید ایشان بوده است.

۶. طرح مسائل عشقی و مقولات عرفانی که مضامین عمده ادبیات فارسی است نه برای کودکان مناسب است و نه قابل درک.

۷. بازنویسی حکایات کهن برای کودکان مناسب است؛ به شرط آنکه درس و پیام اخلاقی هر حکایت صریح و مستقیم در پایان نقل و به کودکان تفهیم شود.

۸. بر اساس رویکرد جدید به ادبیات کودک، از میان قالب‌های کهن رایج در ادبیات فارسی و خواندنی‌های کودکان، پندنامه‌ها و حکایات کوتاه مناسب‌ترین قالب‌هاست.

۹. در کتاب‌های کودکان باید به خوشایندی مخاطبان توجه کرد. حکایات حیوانات بیشترین خوشایندی را برای مخاطبان به همراه دارد.

۱۰. ساده‌نویسی هم تخصص است هم ارزش. کسانی که برای کودکان می‌نویسند باید از مهارت ساده سخن گفتن و ساده نوشتن برخوردار باشند.

۱۱. آثار غیرادبی جایگاه مهمی در خواندنی‌های کودکان دارند. عمده‌ای از خواندنی‌های کودکان می‌تواند در قالب‌هایی چون مطالب علمی، مقاله، گزارش و سایر قالب‌های مطبوعاتی، متن‌های گفت‌وگومحور (شبه نمایشنامه)، سفرنامه، کلمات قصار و ... ارائه گردد. چه‌بسا این آثار ارزش و تأثیرگذاری بیشتری نسبت به قالب‌های ادبی داشته باشند.

۱۲. تفکیک و مرز مشخصی بین مطالب کودکان و بزرگسالان وجود ندارد. اصل بر تمایز میان کهنه و سستی ماندن و یا نو و امروزی شدن است. برای همین روزنامه‌های خبری و سیاسی، رمان‌های تألیف و ترجمه و یا رساله‌های انتقادی و اجتماعی بزرگسالان به دلیل نوگرایانه بودنشان مناسب مطالعه کودکان و نوجوانان هستند.

۱۳. تعریف، نقش و کارکرد مجزایی برای خواندنی‌های درسی و غیردرسی کودکان وجود ندارد. کتب ادبی، روزنامه‌ها و مطالب نشریاتی همچون تربیت می‌توانند هم‌زمان هم به‌عنوان خواندنی آزاد و هم متن درسی و رسمی کودکانه مورد استفاده قرار گیرند.

۱۴. تصویر نقش بسیار مهمی در ایجاد جذابیت و انتقال معنی به کودکان دارد. وجود تصویر ملاک مهمی است در تفکیک کتاب‌های خوب و بد کودک و نوجوان. با این حال، سخت‌گیری چندانی در خصوص مناسب بودن و کیفیت تصاویر مشاهده نمی‌شود و می‌توان برداشت کرد تصاویر کتاب‌های کودکان در مقایسه با کتب بزرگسال نیازمند ارزش‌های هنری کمتر و کودکان دارای درک بصری پایین‌تری هستند.

۱۵. باید در کتاب کودک از کاتب، کاغذ، جلد، صحافی و ... مناسب استفاده کرد (برخلاف کتاب‌های بچه‌خوانی نیمه اول عصر قاجار که جلد نداشتند و کاتبان آن کم‌سواد بودند و کاغذشان نامناسب بود). چنین نکاتی در مناسب بودن کتاب نقشی اساسی دارد.

۱۶. خط آثار کودکانه باید ساده و خوانا («مقروء») باشد. به همین دلیل به باور ایشان، نستعلیق مناسب‌ترین خط برای کتاب‌های کودک است.